

УДК [356.35:378.6](477)

ЗМІСТ І ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ЮРИСТІВ

Радченко К.А., начальник
кафедри загальновійськових дисциплін
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті порушено проблему формування професійної компетентності майбутніх військових юристів. Обґрунтовано перспективність запровадження компетентнісного підходу в освітній процес підготовки юристів. Визначено і розглянуто зміст виробничих функцій військового юриста, типові завдання професійної діяльності та відповідні вміння і навички, якими повинен оволодіти майбутній військовий юрист для набуття професійної компетентності.

Ключові слова: професійна компетентність, компетентнісний підхід, виробничі функції, типові завдання діяльності, вміння, навички, військові юристи.

В статті затронута проблема формування професійної компетентності майбутніх військових юристів. Обґрунтовано перспективність запровадження компетентнісного підходу в освітній процес підготовки юристів. Визначено і розглянуто зміст виробничих функцій військового юриста, типові завдання професійної діяльності та відповідні вміння і навички, якими повинен оволодіти майбутній військовий юрист для набуття професійної компетентності.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, компетентностный подход, производственные функции, типичные задачи деятельности, умения, навыки, военные юристы.

Radchenko K.A. CONTENT AND FEATURES OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE MILITARY LAWYERS

The article deals with the problem of the professional competence formation for future military lawyers. The perspective of the competence approach introduction into the educational process of the lawyers' training are grounded. The content of military lawyers labour functions, typical tasks of professional activity and corresponding skills and qualifications that a future military lawyer ought to master to form professional competence are determined and considered.

Key words: professional competence, competence approach, labour functions, typical tasks of activity, skills, military lawyers.

Постановка проблеми. Аналіз світових тенденцій у галузі вищої професійної юридичної освіти засвідчує зростання вимог до майбутніх юристів. Проблема вищої юридичної освіти присвячені роботи С. Гусарева, В. Журавського, М. Костицького, В. Опришка, О. Скакун, Б. Чупринського, Ю. Шемшученка.

Згідно з новою освітньою парадигмою майбутній юрист, у тому числі і військовий, під час навчання у ВНЗ повинен оволодіти фундаментальними знаннями, професійними вміннями і навичками діяльності свого профілю, досвідом творчої і дослідницької діяльності, рішення професійних проблем, тобто він повинен бути професійно компетентним.

Запровадження компетентнісного підходу в освітню практику зумовило проблему, яка пов'язана із необхідністю створення у ВНЗ певних педагогічних умов для формування професійної компетентності майбутніх військових юристів на основі конкретизації їх виробничих функцій, умінь та навичок вирішувати типові завдання діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної компетентності у вітчизняній психолого-педагогічній науці розглядалися різними авторами (В. Безрукова, В. Веснін, В. Горчакова, І. Зимня, Н. Крилова, А. Леонтьев, М. Розенова, О. Ходань, Д. Чернільовський та ін.).

Дослідженням проблеми компетентностей і компетенцій присвячені роботи вітчизняних учених і дослідників – В. Байденко, Э. Зеєра, І. Зимної, Н. Кузьміної, А. Маркової, Р. Мільруда, Є. Пассова, Ю. Татура, Ю. Фролова, А. Хуторського, В. Шадрікова та ін., а також зарубіжних – Л. Бахмана, Ч. Вельде, Б. Оськарсона, Д. Равена, Д. Хаймса, В. Хутмахера, С. Шо та ін.

Проведений теоретичний аналіз наукових досліджень свідчить про те, що проблема формування професійної компетентності майбутніх військових юристів у процесі фахової підготовки дотепер не ставала предметом спеціальних досліджень.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути зміст поняття «професійна ком-

петентність»; конкретизувати зміст професійної діяльності (виробничі функції), типові завдання професійної діяльності та вміння і навички, які є основою для формування професійної компетентності військового юриста.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо звернутися до історичного аспекту, то у психолого-педагогічній літературі поняття «компетентність» отримало широке розповсюдження порівняно недавно. Так, у кінці 60-х – на початку 70-х рр. у західній, а в кінці 80-х рр. – у вітчизняній науці зароджується новий напрям – компетентнісний підхід в освіті. Шляхи його становлення коротко описує І. Зимня [2]. Проаналізувавши дослідження основоположників і розробників компетентнісного підходу (В. Байденко, Н. Грішанової, Н. Кузьміної, В. Куніциної, А. Маркової, Дж. Равена, Р. Уайта, М. Хомського, А. Хуторського та ін.), автор виокремлює в його розвитку три етапи.

1. Для першого етапу (1960–1970 рр.) характерне введення в науковий апарат категорій «компетенція» і «комунікативна компетентність» (Д. Хаймс), а також створення передумов для розмежування понять «компетенція» і «компетентність».

2. На другому етапі (1970–1990 рр.) відбувається активне використання категорій «компетенція» і «компетентність» у теорії і практиці навчання мови (особливо не рідної), а також під час аналізу професіоналізму в управлінні, керівництві, менеджменті, спілкуванні. У цей період розробляється зміст понять «соціальні компетенції» і «соціальна компетентність» (Дж. Равен).

До цього етапу належить і початок активної участі російських учених (Н. Кузьміної, А. Маркової, Л. Петровської і ін.) у розробленні теорії компетентності, в конкретизації теорії стосовно певних професій.

3. Початок третього етапу в дослідженні компетентності як наукової категорії пов'язується із дослідженнями А. Маркової (1993, 1996), в яких професійна компетентність всебічно і цілеспрямовано розглядається з позицій психології праці. Автором була зроблена спроба типологізувати поняття «професійна компетентність», систематизувати його, визначити взаємозв'язок з іншими поняттями. На думку А. Маркової, компетентність – це «індивідуальна характеристика рівня відповідності вимогам професії, психічний стан, що дає змогу діяти самостійно і відповідально, володіння людиною здатністю й умінням виконувати певні трудові функції» [4, с. 56]. У наукових працях А. Маркової виділено такі види

професійної компетентності, як спеціальна компетентність – володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток; соціальна компетентність – володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співпрацею, а також прийнятими у цій професії прийомами професійного спілкування; соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці; особистісна компетентність – володіння прийомами особистісного самовираження й саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості; індивідуальна компетентність – володіння прийомами самореалізації та розвитку індивідуальності в межах професії, готовність до професійного «старіння», уміння раціонально організувати свою працю без перевантажень [4, с. 57].

Сучасні дослідники юридичної освіти В. Андрейцев, Ю. Битяк С. Погребняк Р. Стефанчук, Є. Суханов, Б. Топорнін вивчають шляхи формування професійних компетенцій майбутніх фахівців у контексті реалізації професійної діяльності юристів через аналіз змісту і структури їх професійної підготовки у процесі навчання у ВНЗ.

Про перспективність компетентнісно орієнтованої освіти свідчить увага до її проблем міжнародних організацій – ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Ради Європи, Організації європейського співробітництва та розвитку, Міжнародного департаменту стандартів, які узагальнюють доробок педагогів з усього світу. Зокрема, О. Овчарук зазначає, що учасники конференції ЮНЕСКО 2004 р. розглядали компетентність як «здатність застосовувати знання та вміння ефективно і творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті, так само, як і в професійних ситуаціях» [5].

Сучасні вимоги, що пред'являються до професійної підготовки майбутніх юристів, передбачають досягнення інтегрованого кінцевого результату освіти – сформованості у випускника ключових компетенцій як єдності узагальнених знань і вмінь, універсальних здібностей і готовності до вирішення великих груп завдань – від особистісних до соціальних і професійних, а також спеціальних професійних компетенцій, що визначають володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, готовність до інновацій у професійній галузі.

За результатами діяльності робочої групи українських науковців і практиків розроблялися теоретичні і прикладні

Таблиця 1

**Виробничі функції, типові завдання діяльності, уміння та компетенції,
якими повинні володіти випускники юридичних ВНЗ**

№ з/п	Зміст виробничої функції	Назва типового завдання діяльності	Зміст уміння
1	Правозастосовна (застосування норм матеріального і процесуального права)	1. Вивчення обставин справи; правова кваліфікація; прийняття юридичного рішення; виконання рішення	– тлумачити і правильно застосовувати норми матеріального та процесуального права; – вивчати, аналізувати й оцінювати обставини справи; – здійснювати правильну юридичну класифікацію; – відповідно до чинного законодавства виносити рішення по юридичній справі; – здійснювати процесуально документальне оформлення результатів розгляду юридичної справи, іншої юридичної документації; – вести юридичну статистику, здійснювати аналіз статистичних даних.
		2. Запобігання правопорушенням	– здійснювати заходи щодо усунення умов і причин юридичних деліктів у межах професійних обов'язків; – розробляти та формувати пропозиції щодо усунення недоліків у правовому забезпеченні діяльності юридичних, фізичних осіб, об'єднань громадян тощо.
2	Наглядова (контроль законності)	1. Здійснення контролю юридичних рішень, їх реалізації	– здійснення контролю за відповідністю юридичних рішень чинному законодавству; – здійснювати повноваження відповідно до компетенції; – здійснювати контроль за реалізацією юридичних рішень; – використовувати стандартні форми та методи контролю; – застосовувати визначені юридичні процедури контролю.
		2. Здійснення контролю за законністю діяльності громадян, юридичних осіб, об'єднань громадян та організацій	– визначати межі правосуб'єктності юридичних і фізичних осіб, об'єднань, громадських організацій у конкретних правовідносинах; – здійснювати заходи контролю відповідно до компетенції; – розробляти пропозиції щодо усунення недоліків у правовому забезпеченні діяльності установ, підприємств, організацій; – забезпечувати реалізацію Конституції та законів України у разі посягань на права і свободи, честь і гідність громадян, права держави, права юридичних осіб, об'єднань громадян тощо.
3	Установча (утворення органів державної влади і місцевого самоврядування; реєстрація юридичних станів, прав і фактів)	1. Вирішення оперативних завдань організації підготовки і проведення виборів різних рівнів	– здійснювати оперативні організаційно-правові заходи щодо забезпечення виборчого процесу; – проводити оцінку легітимності юридичних процедур виборчого процесу; – сприяти реалізації правосуб'єктності учасників виборчого процесу щодо повноважень.
		2. Легалізація суб'єктів права; посвідчення правового стану, прав і фактів	– здійснювати легалізацію суб'єктів господарської та підприємницької діяльності, підприємств, установ, організацій, громадських і благодійних організацій тощо; – здійснювати юридичне оформлення суб'єктивних прав і фактів; – посвідчувати акти громадянського стану.

4	Правотворча (локальна правотворчість)	Здійснення прийняття нормативного акта; забезпечення дотримання процедури набрання нормативним актом чинності	– використовуючи стандартні методи, здійснювати аналіз стану, системи локальних нормативних актів;– на основі даних статистичної звітності, бухгалтерського обліку та аналізу стану локальної правотворчості оцінювати ефективність локальних нормативних актів;– складати проекти локальних нормативних актів відповідно до визначених засад регулювання;– проводити експертизу локального нормативного акта;– організаційно-технічний супровід погодження проекту локального нормативного акта та набрання локальними нормативними актами юридичної сили нормативного акта;– здійснювати систематизацію локальних нормативних актів.
5	Надання правових послуг (надання адвокатських і нотаріальних послуг)	1. Сприяння захисту прав і свобод та представництво законних інтересів фізичних та юридичних осіб	– давати консультації та роз'яснення з юридичних питань відповідно до компетенції;– складати проекти заяв, скарг та інших документів правового характеру.
		2. Надання правам, фактам, документам юридичної вірогідності	– давати консультації та роз'яснення з питань нотаріальної діяльності та вчинення нотаріальних дій відповідно до компетенції;– складати проекти нотаріальних та інших документів нотаріального провадження;– вести діловодство та нотаріальний архів.
6	Організаційна (забезпечення професійної діяльності)	1. Наукова організація праці	– забезпечувати дотримання вимог і стандартів до організації праці, галузевих нормативних актів;– упроваджувати у професійну діяльність нові методики і науково-технічні досягнення;– використовувати комп'ютерні технології та спеціальну техніку;– формувати інформаційно-пошукові, реєстраційні та статистичні документи.
		2. Ведення діловодства	– використовуючи оргтехніку, документально оформляти управлінські рішення, вести кореспонденцію;– давати відповіді на заяви та скарги громадян;– підтримувати раціональний рух документів в організації «підрозділів»;– документально оформляти рух кадрів.
7	Деонтологічна (інтеріоризація стандартів професійної діяльності)	1. Реалізація соціальних якостей професійної діяльності	– діяти в дусі поваги до своєї професії;– виконувати професійні обов'язки відповідно до принципів незалежності, верховенства права, законності, конфіденційності тощо;– діяти в дусі справедливості, гуманності, доброзичливості, лояльності, великодушності щодо суб'єктів права;– діяти відповідно до вимог презумпції добропорядності до суб'єктів права.
		2. Реалізація соціальних якостей під час спілкування з колегами	– сприяти здійсненню ідеї правосуддя у правовій державі;– ставитися з повагою до колег під час здійснення професійної діяльності;– застосовувати і виконувати правила етики юриста.
8	Рефлексивна	Формування здатності до безперервної професійної освіти	– визначати та усвідомлювати межі своїх знань та проблеми практичної діяльності;– використовувати різні форми підвищення власної кваліфікації;– постійне удосконалення професійних умінь і навичок.

питання запровадження компетентнісного підходу в освіту України (керівник О. Савченко; Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, С. Трубочова). Згадані вчені виокремлюють компетентності за навчальними галузями і життєвими сферами учнів; освітні компетентності (компетентності у навчанні), які розглядають як ключові, в межах яких вирізняють загальнокультурну, інформаційну, соціальну тощо; компетентності за критерієм джерела, засобу формування, якими виступають навчальні предмети і які поділяють на надпредметні, загальнопредметні та спеціальнопредметні. Компетентності, які формуються у процесі здобуття вищої освіти, називаються професійними.

Поняття «професійна компетентність» розглядається як інтегрована характеристика особистості, результат підготовки випускника ВНЗ для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистісних предметних областях (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду у певному виді діяльності. Отже, компетентність пов'язана з відповідними результатами навчання, тому доцільно її розглядати з позиції знань, умінь і навичок, які повинні отримати студенти у процесі навчання.

Для формування у майбутніх фахівців будь-якої галузі професійної компетентності необхідно враховувати виробничі функції та типові завдання, які вони будуть вирішувати, що відображено в освітньо-кваліфікаційній характеристиці фахівця. Аналіз освітньо-кваліфікаційної характеристики освітнього рівня бакалавр за спеціальністю 081 «Право» з метою подальшого формування професійної компетентності свідчить, що у процесі професійної діяльності фахівців цієї галузі виділяють виробничі функції, типові завдання діяльності, уміння та компетенції, якими повинні володіти випускники юридичних ВНЗ (табл. 1).

Базовими функціями професійної діяльності юрист Н. Львова [3] визначає аксіологічну, гносеологічну, конструктивну, соціально-комунікативну, рефлексивну тощо.

Аксіологічна функція наголошує на юридичній діяльності як такій, у якій актуалізується ціннісне ставлення до особистості, закону, держави і відбувається усвідомлення суб'єктом прагнення щодо досягнення таких цінностей, як гуманність, правда, справедливість, відповідальність; також формується система мотивів, що експлікується в усвідомленому професійному самовизначенні юриста.

Гносеологічна функція спрямована на пізнання юридичної та правової діяльно-

сті як об'єкта реалізації правових норм, забезпечення правопорядку в різних сферах життя як суспільства, так і окремої особистості; на вивчення конкретних знань, що стосуються системи правоохоронних та судових органів; на усвідомлення юристом себе як суб'єкта професійної діяльності; на можливість виявляти, описувати та розв'язувати проблеми, які виникають, із позицій досягнень сучасної юриспруденції.

Конструктивна функція зорієнтована на планування та організацію юристом своєї діяльності з метою здійснення та захисту прав і свобод громадян, організацію роботи з нормативно-правовими документами; оволодіння практичними прийомами застосування правових норм у процесі розв'язання конкретної юридичної ситуації; складання юридичних документів тощо.

Соціально-комунікативна функція актуалізує особливості професійної юридичної етики та психології ділового спілкування з урахуванням норм державного і міжнародного права, наголошує на соціальних та особистих правах громадян.

Рефлексивна функція забезпечує осмислення і аналіз юристом результатів своєї діяльності, у процесі якої не тільки здійснюється оцінка та переоцінка своїх дій, а й виявляється здатність до реконструкції складнощів і виявлення їх причин [3, с. 35–36].

С. Вишневецька [1, с. 68–70] виокремлює такі функції професійної діяльності юриста, як:

- пізнавальна функція – виявляється в тому, що у процесі здійснення своєї професійної діяльності юрист пізнає особливості професійних завдань і ситуацій, індивідуальні особливості тих громадян, з якими спілкується, і на основі цього вибудовує «стратегію» і «тактику» свого впливу;

- регулятивна функція – виявляється в тому, що у процесі здійснення професійних завдань юрист, взаємодіючи з громадянами, впливає на них, що також або закріплює, або змінює поведінку юриста, його психічні стани, активність, сприйняття, систему цінностей;

- рефлексивна функція – передбачає усвідомлення юристом (співробітником правоохоронної діяльності) того, як він сам чи його дії оцінюються громадянами;

- функція контролю та оцінки.

Процес професійної правоохоронної взаємодії є неможливим без постійного контролю з боку суспільства, окремих громадян тощо. Такий контроль виявляється потрібним насамперед для визначення ефективності професійної взаємодії, виявлення результатів юридичної діяльності.

Сучасний юрист-професіонал має володіти комп'ютерними технологіями збору, зберігання, обробки та використання інформації у сфері юридичної діяльності. Погоджуючись зі змістом виокремлених функцій, а отже, спираючись на дослідження Н. Львової [3] та С. Вишневської [1], а також враховуючи особливості професійної діяльності юриста, ми сформулювали додаткові функції професійної діяльності юриста.

1. Прогностична функція – здатність самостійно планувати власну професійну діяльність, контролювати та регулювати її, здатність до самостійного прийняття рішень та антиципації майбутніх професійних шляхів розв'язування проблем, питань та завдань; здатність знаходити нестандартні рішення, демонструвати теоретичне і практичне мислення, вміння бачити проблему, самостійно отримувати та поглиблювати нові знання і вміння.

2. Кроскультурна функція – забезпечує формування у юриста особистісних якостей, що зашкоджують виникненню ксенофобії, космополітизму, розповсюдженню клімату нетерплячості. Отже, сучасний спеціаліст юридичної сфери діяльності повинен мати такі міжкультурні якості, як розуміння культурних та релігійних відмінностей, повага до інших людей, здатність співпрацювати та толерантно ставитися до людей інших культур, мов та релігій.

3. Гуманістична функція – здатність юриста толерантно та у межах правового поля захищати підзахисного у ситуаціях, які виникають у юридичній діяльності, в тому числі за умов, коли юрист чітко усвідомлює провину підзахисного, аморальність дій та вчинків останнього.

Відповідно до Кваліфікаційного паспорту юриста випускник юридичного ВНЗ повинен поєднувати широку фундаментальну, наукову і практичну підготовку, досконало володіти своєю спеціальністю, бути здатним до швидкого освоєння нових напрямів юридичної діяльності, безперервно поповнювати свої знання, професійно і компетентно вирішувати професійні завдання, вільно володіти професійною термінологією, мати розвинуте відчуття професійної гідності та соціальної відповідальності, а також відчувати потребу у постійній самоосвіті і професійному удосконаленні [6].

Майбутній юрист повинен знати закони, правові дисципліни і дисципліни спеціалізації, принципи та функції професійно-правової діяльності, її методику і тактику, свої

повноваження, державну мову; повинен вміти застосовувати на практиці знання права, приймати рішення й організовувати їх виконання, організовувати свою діяльність, займатися самоосвітою з метою підвищення своєї кваліфікації та ін.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, набуття професійної компетентності нерозривно пов'язане зі змістом майбутньої професії та відповідними виробничими функціями, які буде здійснювати майбутній фахівець. Виконання зазначених функцій пов'язане з відповідними результатами навчання, а саме зі знаннями, вміннями і навичками, якими повинен оволодіти студент під час навчання у ВНЗ для успішного вирішення типових завдань професійної діяльності. Отже, задля формування професійної компетентності майбутнього військового юриста в освітньому процесі доцільно дотримуватися ланцюга «зміст майбутньої професії (виробничі функції) => вирішення типових завдань професійної діяльності => оволодіння відповідними вміннями і навичками».

Перспективним напрямом подальших досліджень є обґрунтування та створення педагогічних умов, які сприятимуть формуванню професійної компетентності майбутніх військових юристів під час навчання у вищому навчальному закладі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вишневская С.Л. Коммуникативная компетентность юриста и особенности ее формирования [текст] / С.Л. Вишневская // Психология системного функционирования личности : мат-лы междунар. научно-практической конференции. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2004. – С. 68–70.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
3. Львова Н.В. Производственная практика как средство формирования профессиональной компетентности будущего юриста [текст] : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Н.В. Львова. – Волгоград : РГБ, 2009. – 243 с. – (Из фондов Российской Государственной Библиотеки).
4. Маркова А.К. Психология профессионализма [текст] / А.К. Маркова. – М. : Знание, 1996. – 308 с.
5. Овчарук О.В. Развитие компетентностного подхода: стратегические ориентиры международной спільноти / О.В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
6. Скакун О.Ф., Овчаренко Н.І. Юридична деонтологія: підручник / під ред. проф. Скакун О.Ф. – Х.: Основа, 1999. – 280 с.